

Janis Varufakis

CO JSEM ŘEKL SVÉ DCEŘI O EKONOMII

STRUČNÁ HISTORIE KAPITALISMU

Co jsem řekl své dceři o ekonomii

Janis Varufakis

CO JSEM ŘEKL SVÉ DCEŘI O EKONOMII

STRUČNÁ HISTORIE KAPITALISMU

Grada Publishing

Janis Varufakis

CO JSEM ŘEKL SVÉ DCEŘI O EKONOMII STRUČNÁ HISTORIE KAPITALISMU

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

E: obchod@grada.cz, www.grada.cz

T: +420 234 264 401

jako svou 7045. publikaci

Přeložil Denis Kostomitsopoulos

Odpovědný redaktor Petr Somogyi

Obálka, sazba a grafická úprava Markéta Jelenová

Počet stran 224

První vydání, Praha 2018

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Přeloženo z řeckého originálu Μιλώντας στην κόρη μου για την οικονομία, vydaného nakladatelstvím S. Patakis S.A.

Copyright © S. Patakis S.A. & Yanis Varoufakis, 2013

Czech language translation © Grada Publishing, a.s., 2018

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

ISBN 978-80-271-2337-7 (ePub)

ISBN 978-80-271-2336-0 (pdf)

ISBN 978-80-271-0795-7 (print)

OBSAH

Předmluva k českému vydání / 13

Úvod / 19

ODKUD SE BERE TOLIK NEROVNOSTI? / 21

CENY VERSUS HODNOTY / 41

DLUH, ZISK, BOHATSTVÍ / 65

DŮVĚRA, KRIZE, STÁT / 79

STRAŠIDELNÉ STROJE / 103

DVA OIDIPOVSKÉ TRHY / 131

IDIOTSKÉ VIRY? / 153

PENÍZE / 179

MÍSTO EPILOGU: ČERVENÁ KAPSLE / 211

PODĚKOVÁNÍ

Chci vyjádřit své díky spisovatelům a tvůrčím duchům, z jejichž děl jsem čerpal látku pro svou knihu. Patří mezi ně: Jarred Diamond, jehož kniha *Guns, Germs and Steel* mi posloužila jako základ pro část první kapitoly o nerovnostech; R. A. Radford, který velice trefně objasňuje fungování trhů pomocí modelu zajateckého tábora; Marlowe, Goethe a Dickens – postavami Fausta a Ebenezera Scrooge jsem mohl obohatit kapitoly textu, které se týkají dluhů a úrokových sazeb; Sofoklés, od něhož pochází idea moci prorocství, která zaujímá ústřední roli v mém pojednání o dvou trzích (trhu peněz a trhu práce), které se nacházejí u kořene ekonomických krizí; a v neposlední řadě bratři Wachowští, tvůrci *Matrixu*, filmu, který je plný ekonomických, ekologických a etických obav.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Když jsem v roce 2015 jako ministr financí zastupoval Řecko na zasedání Euroskupiny (což je grémium ministrů financí eurozóny), byl v místnosti jeden člověk, který ostře vystupoval proti všemu, co jsem řekl, a to snad ještě dříve, než jsem to vůbec vyslovil. Byl to slovenský ministr financí, pan Peter Kažimír. Moje snaha o restrukturování řeckého veřejného dluhu, jak známo, skončila v červenci 2015 neúspěchem. Pod brutálním nátlakem Evropské centrální banky došlo k uzavření řeckých bank a můj předseda vlády kapituloval před požadavkem „velmoci“ a ignoroval rozhodnutí Řeků, kteří podmínky věřitelů velkou většinou odmítli. Později, když už jsem nebyl členem vlády, položili novináři panu Kažimírovi otázku, proč byl evropský establishment na Řecko tak „tvrdý“. Jeho odpověď byla zajímavá: „Kvůli řeckému jaru,“ prohodil, ve zjevné narážce na Pražské jaro.

Musím se přiznat, že mě jeho odpověď fascinovala. V podstatě tím říkal, že proti lidem, kteří se postaví zavedeným pořádkům, je třeba zakročit i v případě, že mají pravdu. Pražské jaro bylo v roce 1968 potlačeno tanky armád Varšavské smlouvy, řecké jaro bylo potlačeno bankami Evropské unie. Jak dospěla moc k tomu, že místo tradičních zbraní použila jako zbraně peníze? Rád bych na tuto otázku (a na

mnohé další podobné) znal odpověď a rád bych také věděl, co si o tom myslí mladí lidé. A s kým jiným bych o tom měl mluvit, když ne s vlastní dcerou?

Ekonomii jsem začal studovat v sedmdesátých letech 20. století, v době, kdy ve světě začínala vláda nové ideologie. Většina lidí dnes tuto ideologii zná pod jménem „neoliberalismus“. Západní svět se tehdy změnil: Margaret Thatcherová ve Velké Británii (kde jsem studoval) a Ronald Reagan ve Spojených státech zaváděli novou formu neregulovaného kapitalismu, který posílil představitele finančního kapitálu (bankéře, hedgeové fondy, pojišťovací společnosti) a naopak oslabil pracující a představitele průmyslového kapitálu. Jakožto pozorovateli všech těchto změn mi připadala zajímavá a současně nebezpečná jedna věc: neoliberalismus, tedy ideologie tohoto nového kapitalistického režimu, měla s aktuálními událostmi společného asi tolik jako marxismus s fungováním Československa a ostatních sovětských sateelitů. Vůbec nic!

Pád železné opony přišel v časech globální dominance neoliberalismu a úpadku marxismu. Jedna věc ale zůstávala stále stejná: nová vládnoucí třída se snažila využít novou dominantní ideologii k tomu, aby legitimizovala své chování a politiku, jejich skutečným cílem ale bylo jen hájit své vlastní zájmy. Úplně stejně zneužili a pokřivili marxismus

samozvaní marxističtí vládci, aby s jeho pomocí legitimizovali vše, co dělali. Opět tedy docházelo k tomu (abychom parafrázovali Leninova nesmrtelná slova), že ekonomická teorie byla zneužita k zamaskování toho, co kdo dělá a komu to dělá. Takzvaní ekonomičtí „experti“ opět předstírali, že mohou poučovat Čechy a Slováky, co je třeba jejich jménem „z objektivních důvodů“ udělat.

Hlavním důvodem vzniku této útlé knížky, milý čtenáři, je přesvědčení, že ekonomie je příliš důležitá na to, abychom ji přenechali jen ekonomům, ať již pracují pro komunistické mocipány nebo hájí zájmy korporací, oligarchů a podobných. V tomto ohledu je tato kniha jiná než ostatní publikace, jejichž cílem je popularizace vědy.

Pokud budeme chtít postavit most, bude samozřejmě lepší, když to necháme odborníkům, inženýrům. Pokud potřebujeme operaci, bude nejlepší se svěřit do rukou chirurga. Knihy popularizující vědu jsou v našem vyšínutém světě, kde prezident Spojených států otevřeně vyhláší válku vědě a naše děti se vyhýbají studiu náročnějších oborů (a raději se zapisují do přihloupkých podnikatelských škol a usilují o diplomy z public relations), nadále velmi důležité. Kultivace všeobecného povědomí o vědě představuje něco jako ochranný štít, pod jehož ochranou může vědecká komunita produkovat experty, které naše společnost potřebuje.

Jako učitel ekonomie jsem byl ale vždy přesvědčen o tom, že pokud nedokážu mladým lidem vysvětlit její principy jazykem, kterému budou rozumět, pak jsem jako pedagog prostě selhal. Postupně jsem dospěl k dalšímu závěru, který je v delikátním rozporu s moji profesí, přesto však moji původní tezi posiluje: *Čím jsou naše ekonomické modely vědecktější, tím méně mají společného s reálnou ekonomikou, která existuje ve skutečném světě.*

Je to pravý opak toho, na co jsme zvyklí ve fyzice, technických oborech a ve všech ostatních skutečných vědách, kde prohlubující se vědecké poznání postupně stále více objasňuje, jak příroda ve skutečnosti funguje. Právě proto jsem přesvědčen, že ekonomie je až příliš důležitá na to, abychom ji přenechali pouze „expertům“, tedy ekonomům. A právě proto tato a další podobné knihy usilují o něco jiného než o popularizaci ekonomie – chtějí podnítit čtenáře k tomu, aby uchopili ekonomii „do vlastních rukou“. Cílem je upozornit čtenáře, že pokud chtějí pochopit ekonomické principy, musí zároveň pochopit, proč se samozvaní ekonomičtí „experti“ (tedy ekonomové) téměř vždy mýlí!

Odebrat falešným expertům privilegium autoritativně se vyjadřovat o ekonomii je základním předpokladem pro dobrou společnost a nutnou podmínkou pro autentickou demokracii. Ekonomika a její zvraty mají přímý vliv na naše

životy, její síly se vysmívají naší demokracii, její chapadla se zanořují hluboko do našich duší a ovlivňují naše naděje i touhy. Pokud akceptujeme, že se musíme podřídít nějakým odborníkům na ekonomii, pak jim tím vlastně přenecháváme *všechna* důležitá rozhodnutí.

Takováto benevolentní oligarchie by možná mohla být ku prospěchu všech, pokud by tito experti skutečně všemu rozuměli lépe než ostatní. Ale v ekonomii skuteční experti neexistují! Jsou tu jen mazaný (častěji však jen v dobré víře pošetilí) lidé, kteří mají prospěch z předstírání, že se vyznají v ekonomii. Tyto osoby jsou dnešním ekvivalentem mnichů, teologů, kardinálů, španělské inkvizice nebo komisařů, kteří předstírali, že jsou přímo spojeni s božskou silou a že mají monopol na moudrost. Podlehnout jim je vždy špatné – a něčemu takovému se tato kniha snaží vší silou zabránit.

Rozhodl jsem se tedy vyzkoušet jednoduchou strategii: budu tuto knihu psát tak, jako kdybych vysvětloval fungování ekonomiky své čtrnáctileté dceři Xenii, ovšem bez použití jakékoliv odborné terminologie, bez odvolávání se na libovolné „autority“ nebo „experty“, bez jediné zmínky o jakémkoliv „-ismu“ (například kapitalismu, socialismu, komunismu). Doufám, že vám bude výsledek mého úsilí připadat užitečný.

Janis Varufakis, srpen 2018

ÚVOD

Tato kniha vznikla na základě výzvy paní Eleni Pataki, abych napsal text o ekonomii, který by byl vhodný pro dospívající.

Vždy jsem byl toho názoru, že pokud nejsi schopen vysvětlit důležitá ekonomická témata jazykem, který bude srozumitelný náctiletým, pak to prostě znamená, že jim sám nerozumíš. Obzvláště v době, kdy ekonomická krize povznesla „ekonomický problém“ do centra všech nejistot a debat, jež jsou v naší společnosti aktuální, mi Elenina výzva přišla jako vynikající nápad. Položil jsem si otázku: „Podaří se mi vůbec napsat takový text?“ A pokud se mi to podaří, ocení ho někdo jiný kromě Danae Stratou, moje partnerky, a jejích dětí Nikoly a Esmeraldy Momferratou, po nichž bych chtěl, aby si text přečetly? Následující stránky ukážou, zda se mi to podařilo, nebo nikoliv.

Rozhodnutí přijmout Eleninu výzvu mělo i další motivaci. Moje dcera, které věnuji následující myšlenky, žije totiž v Austrálii – trávíme tedy spolu málo času. Buď nejsme spolu a počítáme dny do dalšího setkání, nebo spolu jsme a počítáme dny do dalšího rozloučení. Dokud jsem však pracoval na textu této knihy a přemýšlel o jejích reakcích na každé moje slovo, měl jsem pocit, že je mi neustále nablízku.

Skutečnost, že právě ona je mým nejtvrdějším kritikem, mi – doufám – pomohla psát jasněji, bez okolků, bezprostředněji. A ještě větší radost mi působila myšlenka, že by jí tato kniha mohla dodat motivaci, aby zdokonalila svoji řečtinu.

Co se obsahu týče, rozhodl jsem se neomezovat se na řeckou každodennost těchto nedávných smutných let – na memoranda, chudobu, nedůstojné podmínky, ve kterých žijeme od roku 2010. Místo toho se soustředím na velká témata společenské ekonomie, která se týkají všech lidí na planetě, ale takovým způsobem, aby čtenář mohl – pokud bude chtít – nahlédnout nedávné zhoršení ekonomiky naší společnosti novými očima, stejně tak jako důvody, proč současní mocní tvrdohlavě odmítají přijmout rozhodnutí, která by přinesla osvobození našich společností v Evropě, v Řecku a na celém světě.